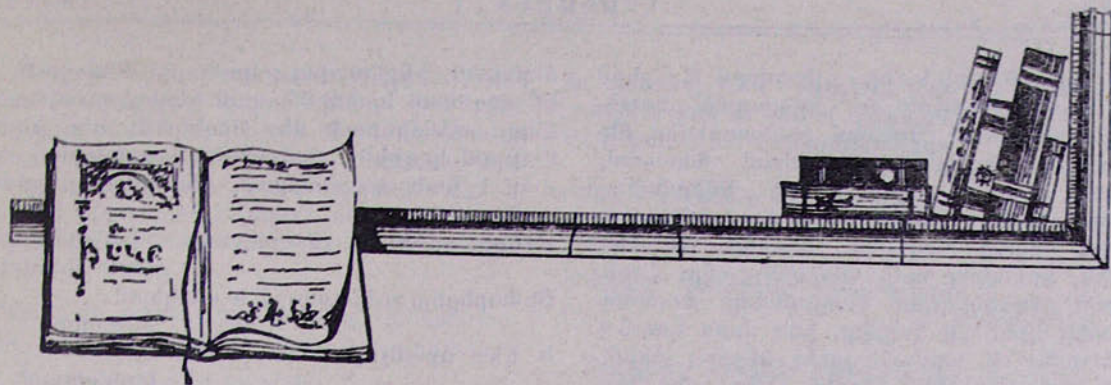

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՇԱԿԻ ՀԱԿՈՒՅԱՆ

ԿՈՄԻՏԱՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ «ԱՆՁԻՆՔ ՆՈՒԻՐԵԱԼՔ» ԸՆԴԱՀԱՆԸ

Կոմիտաս կաթողիկոսի կյանքի և գործունեության մասին որոշ տեղեկություններ է հաղորդում Սեբեոս պատմիչը: Ապրել ու գործել է 7-րդ դարում: Եղել է Տարոնի Գլակա վանքի առաջնորդը: Այս շրջանում նա աչքի է ընկնում դավանաբանական վեճերին ակտիվ մասնակցությամբ ու մեծ հմտությամբ: Սեբեոս պատմիչը հաղորդում է, որ 618 թվականին Կոմիտաս կաթողիկոսը քանդում է Վաղարշապատում կառուցված ա. Հռիփսիմեի հին, փոքր մատուռը՝ վերանորոգելու համար, «գի կարի ցած և մթին էր շինուածն, որ շինեալ էր արքայն Սահակայ հայրապետի հայոց կաթողիկոսի որդոց արքայն Ներսէսի»¹: Ապա պատմիչն այդ մասին հաղորդում է հետևյալը. «Արդ մինչդեռ քակեին զորմն մատրանն, երևեցաւ յանկարծակի լուսաոր և չքնադագիտ արքունական մարգարիտն՝ այսինքն կուսական մարմին արքայ տիկնոջն Հռիփսիմեի: Եւ քանզի անդամ անդամ յաշեցին զնա յաշել ի միմեանց. և երանելի, արքայն Գրիգորի կնքեալ մատանեալ իրով և մատանեալ երանելոյն Սահակայ հայոց կաթողիկոսի, զոր նա ոչ համարձակեցաւ բանալ: Եւ կնքեալ իրով ևս մա-

տանեալ, որ արժանի իսկ էր կնքել զայսպիսի մարգարիտ՝ երից հաստարմաց երրորդ մատանեալ»²: Ահա այս դեպքն է պատճառ դառնում գրելու «Անձինք նուիրեալք» սքանչելի շարականը: Սեբեոսին ծանոթ է եղել «Անձինք»-ը: Ս. Հռիփսիմեի և Կոմիտաս կաթողիկոսի մասին նա հիացմունքով բացականչում է. «Ո՛ր մարգարիտ, որ ոչ ծովածին, այլ մարգարիտ, որ ծնեալ ի թագաւորական ազգէ, և սնեալ ի գիրկս սրբութեան և նուիրեալ Աստուծոյ, որում ցանկացեալ էին տեսանել զքեզ արդարք, և խանդակաթ էր ի սէր քոյ երանելին Կոմիտաս»³:

«Անձինք»-ի նյութը հեղինակը վերցրել է Ագաթանգեղոսից և գեղարվեստորեն մշակել: Սա ըստ էության մի ներբող-փառաբանություն է՝ նվիրված ա. Հռիփսիմյանց կույսերին, և մեր շարականների մեջ հոգևոր առաջին չափածո գործն է, որ գրված է այբուբենի կարգով: Դրանից հետո է, որ մեր չափածո հոգևոր և աշխարհիկ գործերում, հետևելով Կոմիտասին, գրում են այդ ձևով: Այս պոեմը մեր շարականների մեջ աչքի է ընկնում իր վեհ գաղափարներով, գեղարվեստական բազմազան

¹ Սեբեոս եպիսկ., Պատմ., Թիֆլիս, 1913 թ., էջ 141:

² Սեբեոս, նշվ. աշխ., էջ 141:

³ Անդ., էջ 141:

ու նոր ձևերով և, որ գլխավորն է, ջերմ քննարկանությամբ ու երկյուղած բարեպաշտությամբ: Պոեմում բանաստեղծը հեռավոր է երկու հիմնական նպատակից՝ տալ և Հոփսիսիանց նվիրվածությունը իրենց հավատին ու համոզմունքներին, նրանց հոգեկան կորուվը, աշխարհիկ, բռնակալ ուժի պարտությունը: Հոգեկան գեղեցկության հաղթանակը մարմնականի վրա՝ մի կողմից, իսկ մյուս կողմից՝ հորինել մի արժանավայել ներքող Հոփսիսիանց կույսերի տոնին նվիրված: Պոեմում մի քանի տեղ է հիշվում այդ մասին.

«Ցնծությամբ տոնեցուք, գլիշատակըս
նոցունց,
Զի և նոցին հաղորդեցուք փրկութեան,
Խնդրելով յԱրարչէն զպարգևս երկնաորս,
Եւ զդասիլն ընդ նոսին ի յարկան լուսեղէն»:

Այս անգուգական երկի հորինելու և կույսերի տոնին նվիրելու նպատակը երևում է «Անձինք»-ի հենց սկզբի տողերից.

«Անձինք նուիրեալք սիրուն Քրիստոսի,
Երկնաոր նահատակք և կուսանք
իմաստունք,
Ի պարծանս ձեր բարձրացեալ տօնէ
Մայր սիրովն դստերօքն իւրովք»:

Իսկ ո՞րն է շարականի հիմնական գաղափարը, և այն գեղարվեստական ինչպիսի՞նք՝ նոր ձևերով ու պատկերներով է դրսևորվել: Բանաստեղծը ցույց է տալիս, որ անձնուրաց, Քրիստոսի սիրուն նվիրված կույսերը եկել են Հայաստան աշխարհ՝ քրիստոնեություն տարածելու: Քրիստոնեա կույսի՝ Հոփսիսիանի մարմնական գեղեցկությամբ տարվում է հեթանոս, բռնակալ թագավորը: Վերջինս ուզում է տիրանալ գեղեցկուհի Հոփսիսիանին: Սակայն Հոփսիսիան անհողողող, աննվաճելի է: Սկսվում է հոգեկան և մարմնական պայքարը հզոր թագավորի և տկար կույսի միջև: Հաղթում է Հոփսիսիան: Ահա սա է այս մեծ ներքողի հիմնական գաղափարը, որի շուրջը պտտվում են շարականում եղած բոլոր մտքերն ու պատկերացումները, այլաբանություններն ու խոսքի գեղարվեստական բոլոր ձևերը: Իսկ ինչպե՞ս է այդ ամենը ներկայացվել և ինչպիսի՞նք հաջորդականությամբ ու զարգացմամբ: Ամենից առաջ երևան է գալիս հոգեկան և մարմնական գեղեցկության վերաբերյալ բանաստեղծի

նորորակ, ինքնատիպ ըմբռնումը: Բախվում են հոգեկան և մարմնական գեղեցկությունները: «Անձինք»-ի մեջ հոգեկան գեղեցկության կողքին միաժամանակ փառաբանվում է նաև մարմնական գեղեցկությունը:

«Գեղեցկությունք մարմնաոր պայծառությամբ
Յիմարեցոյց զթագաւորն և պակեան
հեթանոսք,
Ի գեղ սքանչելի աստուածատոր
կուսանացն
Տարփացեալ զուարթութեն ընդ մարդկան
տօնեցին»:

Այստեղ ս. կույսերի երկրային գեղեցկությամբ մահկանացու մարդկանց հետ հիացած են նաև երկնային «զուարթութենք», այսինքն հրեշտակները: Աշխարհիկ գեղեցկության մեծարումն ու նման փառաբանումը, այն էլ հոգևոր երգերում, 7-րդ դարի համար ոչ միայն նորությունն ու առաջադիմական մտայնություն էր, այլև մեծ համարձակություն: Այդ մարմնական գեղեցկության հանդեպ անզորանում և հիմարանում են աշխարհի թագավորները, նրանց հետ և հեթանոսները: Հոփսիսիանին տիրանալու համար տենչում է ոչ միայն հայոց թագավորը, այլև ուրիշ թագավորներ, և մի ներքին խնդրությամբ ուզում էին տիրանալ այդ մարմնավոր «մարգարտին»:

«Ի վերայ միոյ պատուական մարգարտի,
Խաղացին ցրնձալով ամենայն հեթանոսք...
Լուան թագաւորք և լցան խնդութեամբ»:

Ու սկսվում է մի պայքար գեղեցիկ կույսերի և գրավիչ գեղեցկությամբ հարբած հեթանոս թագավորի միջև: Եթե կույսերի մարմնական գեղեցկությամբ մարդկանց հետ հիացել էին նաև հրեշտակները, ապա այժմ, երբ սկսված է ճակատումը կույսերի և թագավորի միջև, այդ տեսարանով հետաքրքրվում է նաև ամենակարող Արարիչը, որը երկնքի բարձունքներից խոնարհվում և դիտում է այդ ճակատամարտը.

«...Քանզի էնն Աստուած ամենազօր
զօրութեամբն
Խոնարհեալ տեսանէր զհանդէս
կուսանացն...»:

⁴ Շարական հոգևոր երգոց, Երուսաղեմ, 1936 թ., էջ 581—582:

⁵ Անդ, էջ 573:

⁶ Անդ, էջ 573—574:

⁷ Անդ, էջ 575—576:

⁸ Անդ, էջ 574—575:

Այդ պատերազմում անհողորդդ ու անսասան էին կույսերը, որոնք հոգեպես սերտ կապված էին իրար հետ: Հեղինակը ցույց է տալիս, թե ինչպես մարմնով այդ թույլ արարածները հոգով կորովի են և արհաբար ճակատամարտի մեջ են մտնում՝ հույսը իրենց հավատի ու հաղթանակի վրա դրած:

«Միաբան ընթացեալք ի տեղի ճակատու, Զիենցան հաւատով և կացին յանդիման»⁹:

Պատկերավոր է տրված նաև այդ անհավասար, հոգեկան և մարմնական պատերազմի ելքը՝ վախճանը: Չնայած Տրդատը ունի հզոր ուժ, զենքի զանազան տեսակներ, սակայն այդ ամենը նսեմանում, անզորանում են հզոր հոգի ու հավատ ունեցող կույսերի հանդեպ, ու մարտից հաղթանակով դուրս են գալիս մարմնով տկար կույսերը, իսկ թագավորը ոչ միայն պարտվում, այլև ամոթահար է լինում:

«Թագաւորն պերճացեալ զօրութեամբ և փառօք, Ի մանուկ ի կուսէն պարտեալ ամաշէր»¹⁰:

Ըստ բանաստեղծի կույսերը ոչ միայն քրիստոնեական նոր հավատն էին քարոզում, այլև պայքար էին մղում սնտիապաշտության, տգիտության ու խավարի դեմ: Այստեղ հեղինակը ցույց է տալիս քրիստոնեության աշխարհայացքի վեհությունը հեթանոսական կրոնների համեմատությամբ:

Ա. Բառնալով զխաւար դիւապաշտ մոլորութեանց յաշխարհէ...

Բ. Բաշխեն զքծկութիւն հոգւոց և մարմնոց...

Գ. Փարստեցին զխաւար դիւապաշտ մոլորութեանց...

Դ. Եւ եղեն փրկանք անծանօթ աշխարհին...

Ե. Պայծառացեալք լուսովն որ ի Հօրէ ծագեցաւ...

Զ. Ռահս յոլովս առաքիւնութեան յայտնեցին...

Եվ, վերջապես, կույսերն իրենց նահատակությամբ դարձան «զոհք փրկութեան...»՝ նոր հավատ և լուսավորություն տարածելու համար ոչ միայն Հայաստանում, այլև ամբողջ Կովկասում: Եվ կույսերն անձնուրաց կերպով, տանելով գաղափարական հաղթանակ, հասնում են իրենց նպատակին: Նրանց ցանած հավատի սեր-

մը անում է շատ ազգերի մեջ, և որոնք լուսավորվում ու հոգով զարգանում են կույսերի քարոզած գաղափարներով:

«Ծնան կուսանք ազգս բազումս»,

ազգեր, որոնք

«Անեցին հաւատով զարդարեալք ի Բրիստոս»¹¹:

Կույսերի տարած հաղթանակը, նոր գաղափարների տարածումը Հայաստանում և ուրիշ երկրներում բանաստեղծի հոգին լցնում է բերկրությամբ: Այստեղ նա ավելի ոգևորված և ավելի քնարականությամբ ներթողում է կույսերին՝ գեղեցիկ պատկերներով, այլաբանություններով ու համեմատություններով, որտեղ միաժամանակ դրսևեկորվել է նաև իր՝ բանաստեղծի վերաբերմունքն իր պոեմի հերոսների նկատմամբ: Նրանք «երկնային քարքառներով» լցրել են երկիրը, որպես «բանաւոր ողջակէզք» իրենց անուշ հոտով բուրել են «ի Բրիստոս». ողջակիզվելու համար նրանք ընտրվել են Աստուծո կողմից որպես «որոշք անարատ»: Վերոհիշյալ բոլոր պատկերների մեջ հորդում են բանաստեղծի ոգևորությունն ու սերը, երախտագիտական զգացումները և փառաբանական մոտիվները: Հայոց հոգևոր երգի մեջ, մինչև Կոմիտասի «Անձինք»-ը, որպես կին ինչպես և ամբողջ քրիստոնյա աշխարհում փառաբանվել ու ոգևորության առարկա է եղել Տիրամայրը՝ Մարիամ Աստվածածինը: Կոմիտասի երգի հերոսները կանայք են: Այս հանգամանքը նորություն էր մեր հոգևոր երգի մեջ թե՛ իր թեմայով և թե՛ իր ձևով ու բովանդակությամբ: Տիրամայրը նվիրված ջերմաշունչ բազմաթիվ «Մեծացուցեներ»-ի մեջ բանաստեղծները նկատի են ունեցել ոչ թե կինը, Մարիամի «...մարմնաւոր գեղեցկութեան պայծառութիւնը», այլ միայն այն, որ նա Աստվածածին է՝ լցված երկնային զորությամբ և շնորհներով, որովհետև նա Փրկչի մայրն է: Այստեղ փառաբանվում են Աստվածածնի աստվածային, գերմարդկային, ոչ աշխարհիկ կողմերը: Այդպես չէ, սակայն, ոչ պակաս փառաբանական մոտիվներ ունեցող Կոմիտասի «Անձինք» բանաստեղծությունը: Այստեղ ներթողվում են մարդկային, երկրային գծերով օժտված մի խումբ կանայք, որոնք եկել էին, ըստ ավանդության, արևմուտքի երկրներից՝ Հայաստանում, Վրաստանում և Ադիանքում նոր կրոն և լուսավորություն

⁹ Անդ, էջ 375:

¹⁰ Անդ, էջ 575:

¹¹ Անդ, էջ 576:

տարածելու համար: Միշտ է, այստեղ էլ հեղինակը կույսերին օժտել է գերմարդկային, երկնային գծերով: Կույսերը, «խաչակից լինելով կուսածին Արարչին», ունեցել են «արարչագործ զօրութիւն», սակայն, ըստ էության, կույսերը երկրային ու մարդկային են:

«Փառաց ի փառս բարձրացեալ պարծին, Ի պատիւ և ի փառս երեսուն և եօթեանքն. Քանզի այս է թիւ երանեալ կուսանացն, Որք անթառամ պսակեցան յանվախճան յաիտեանն»:

Կույսերին նվիրված Կոմիտասի այս հոգեվոր երգը «հագեցված է կյանքով ու շերմությամբ»¹², հետևաբար ոչ գուրկ աշխարհիկ երանգներից: Սակայն Կոմիտաս կաթողիկոսը կույսերի գեղեցկության «մարմնական պայծառութիւնն» ու աշխարհիկ կողմերը չանտեսելով հանդերձ, առաջնությունը տալիս է հոգեկան գեղեցկության ուժին, քանի որ կույսերը պայքարում են ոչ թե մարմնական, ժամանակավոր, այլ հոգեկան, հավիտեանական կյանքի գեղեցկությունների համար.

«Մերժեցին զկարիս մարմնական
կենցաղոյս,
Զի ծանեան եթէ երազ է և սուտ
պաճումանք,
Ոչ հեշտացան ի գրկանս փափկութեան,
Իմացան եթէ սնոտի է անցաւոր
մեծութիւնս»¹³:

Բանաստեղծը համոզված է, որ Հոփիսիմյանք այնպիսի հերոսություն ու անձնագոհություն են ցույց տվել աշխարհին, որ կարող են իրենց մահատակությամբ բաղձալի օրինակ ծառայել բոլորի համար.

«Զեզ նմանիլ կարոտին ամենայն հոգիք»¹⁴:

Ահա այս խնդիրներն են կազմում Կոմիտասի «Անձինք» շարականի գաղափարական և փառաբանական բովանդակությունը, նրա հիմքն ու էությունը:

Այժմ փորձենք տեսնել, թե վերոհիշյալ գաղափարները գեղարվեստորեն ինչպե՞ս են մարմնավորվել և ինչպիսի՞ ձևերով են դրսևորվել «Անձինք» նուիրեալք»-ում:

Քրիստոսի հավատի համար մարտնչող

մարտիրոսներին ու մահատակներին նվիրված շարականներում ներքողական և փառաբանական մոտիվները նորություն չէին և՛ մեր, և՛ քրիստոնյա եկեղեցու հոգևոր երգերում: Սակայն այդ մոտիվները նոր ձևերով, թարմ պատկերներով, ջերմ զգացմունքներով և խոր քնարականությամբ են արտահայտվել Կոմիտասի մոտ: Թեպետ «Անձինք»-ը ծավալով համարվում է մեր մեծագույն շարականներից, գրված է այբուբենի կարգով, ու ամեն տան մեջ մենք հանդիպում ենք ներքողի ու փառաբանության, սակայն չեն երևում այն կրկնությունները, ինչպես այդ կարգի մեր մյուս շարականներում: Այստեղ ամեն մի ալլաբանությունը, համեմատությունն ու հակադրությունն ունի իր ուրույն երանգն ու տեղը, թարմությունն ու նորությունը: Ծարականի հեղինակը ոչ միայն օժտված է բանաստեղծական մեծ տաղանդով, ունի նորը ճաշակ, դիտողական ձիրք, այլև մտավոր մեծ պաշար, որը հնարավորություն է տալիս հեղինակին իր մտքերն արտահայտելու բազմաոտեսակ ձևերով ու եղանակներով: Նա քաջ ծանոթ է անտիկ աշխարհի արվեստին ու գրականությանը և հոգևոր երգին: Բանաստեղծը գեղարվեստորեն է օգտագործել նույնիսկ Հոփիսիմե հատուկ անվան իմաստը:

Հոփիսիմե հունարեն «նշանակե՛լ ընկեցեալ... բայց ոմանք համարին կրճատութեամբ ստեալ ի յունականէն Էֆրօսիմի, իբրև թէ բարեխորհուրդ, քաջախորհուրդ, և թերևս յայս հայեցեալ յօրինող շարականիս ասաց մեծ խորհուրդ»¹⁵: Ահա Հոփիսիմեի անվան հունարեն իմաստը նկատի ունենալով, բանաստեղծը «Հ» տառով հորինել է հետևյալ գեղեցիկ տունը.

«Հոփիսիմե մեծ խորհուրդ և անուն
ցանկալի,
Ընտրեալ ի յերկրի և դասեալ ընդ
հրեշտակս,

Եղեր օրինակ սրբութեան կուսանաց,
Վարդապետութիւն արանց արդարոց»¹⁶:

Ո՞րն է այդ «մեծ խորհուրդը», որը հեղինակը ալլաբանորեն կապում է Հոփիսիմեի անվան հունական իմաստի հետ: Բացի այն, որ այդ իմաստուն կույսերը նոր վարդապետություն են տարածում, բանաստեղծը դրանց ղեկավարի՝ Հոփիսիմեի անվան հետ է կապում մի ուրիշ մեծ խոր-

¹² Մ. Մկրյան, Գր. Նարեկացի, Երևան, 1955 թ., էջ 32:

¹³ Ծարակ., էջ 578:

¹⁴ Անդ., էջ 577:

¹⁵ Հ. Գ. Ավետիսյան, Բացատրություն շարականաց, Վեներիկ, 1814, էջ 440:

¹⁶ Ծար., էջ 577:

հուրդ, որը հասնում է մինչև նախամարդը՝ Ադամն ու Եվան: Եվայի կատարած մեղքի պատճառով դատապարտվել է ամբողջ մարդկությունը: Ահա Տիրամորից հետո Հոփսիսիմեն է, որ իր կյանքի գնով մարդկությանն ազատում է նախամոր հավիտենական մեղքից:

«Երկունք մահաբերք անիծիցն լուծան,
Եւ Ադամ վերստին աստուածակերպ
ճոխանայ,
Փոխանակ Եւայի դստերըք նորա,
Մարտիրոսք և կուսանք ընծայելայ
Աստուծոյ»¹⁷:

Հոփսիսիմեն պատկերվում է որպես դրախտ. եղեմի այն պարտեզը, որտեղից վտարվել էր Եվան: Հոփսիսիմեն օժտված է երկնային գործությամբ, նա զարդարում է մարդու համար Աստծո կողմից ստեղծված պարտեզը՝ այնտեղ տնկելով նոր, կենաց ծառ:

«Դարձեալ վերստին արարչագործ
զօրութիւն,
Եւ դարձեալ եղեմ աստուածատունկ
զարդարի.
Քանզի ծառն կենաց տնկեցաւ ի դրախտին,
Բերելով մեզ պտուղ զերանելին
Հոփսիսիմէ»¹⁸:

Գեղեցիկ հակադրություններ են բռնակալ գործել թագավորի և նվիրված գաղափարական տկար կույսերի, հոգեկանի և աշխարհիկ վալեթների պայքարի հաղթանակի և պարտության տեսարանները: Թագավորը կորույի է և ունի հաստաձիգ աղեղներ, իսկ կույսերը ոչ միայն անզեն են, այլև թույլ ու տկար: Թագավորը հոխորտում է իր պերճությամբ ու փառքով, բայց հաղթում են կանայք՝ իրենց հոգու և հավատի զորությամբ:

Կույսերի և թագավորի պայքարի տեսարանն այնքան զարմանալի է եղել և ուշագրավ, որ ոչ միայն աշխարհիկ հեթանոս բազմությունն է հավաքվել՝ այդ անհավասար պատերազմը դիտելու, ոչ միայն հրեշտակներն էին տարվել կույսերի գեղեցկությամբ, այլև Աստված ինքը երկնքի բարձունքներից խոնարհվել և նայում էր այդ պայքարի տեսարանին:

«Քանզի էնն Աստուած ամենագոր
զօրութեամբն

Խոնարհեալ տեսանէր զհանդէս
կուսանացն»¹⁹:

Պոեմի մեջ բազմատեսակ ու նոր ձևերով է պատկերվում Հոփսիսիմեն: Այնքան պայծառ ու կատարյալ է դառնում նրա կերպարը: Հոփսիսիմեն նման է մի «պատվական մարգարտի», որին տիրանալ են ձրգտում հեթանոսները, բայց այդ չի հաջողվում: Այդ մարգարտը եկել է Հայաստան իր ընկերներով՝ ազգերը լուսավորելու և նոր գաղափարների «չքնաղ տեսութիւնը քարոզելու»: Եվ այդ նրանց հաջողվում է նահատակության գնով: Այլաբանորեն և վառ համեմատություններով է պատկերված նաև այդ նահատակությունը:

Բանաստեղծը հոփսիսիմյանց գործունեությունը և նահատակությունը համարում է այն լուսավոր ճանապարհները, որով հնարավորություն ստեղծեցին «եղանել ամենայն մարդոյ առ Աստուած»:

Կոմիտաս կաթողիկոսն իր շարականի հերոսների կերպարներն ավելի պայծառ ու ամբողջական դարձնելու համար չի սահմանափակվում միայն այլաբանություններով, հակադրություններով, համեմատություններով, իրական և կրոնական կյանքից վերցրած պատկերներով: Իր խոսքն ավելի ազդու, կույսերի, առանձնապես Հոփսիսիմենի կերպարն ավելի վառ կերտելու նպատակով նա դիմում է խոսքի նաև ճարտասանական ձևերին ու եղանակներին: Կույսերի հոգեկան հարստությամբ, կորույթով ու հաղթությամբ հիացած, բացականչում է.

«Ո՛վ զգաստութեան իմաստուն
կուսանացն,
Որոց ոչ յաղթեաց հեղգութիւն և քուն»²⁰.

Կամ կույսերի փառաբանության կապակցությամբ, պոեմի վերջում, խոսքն ուղղվելով Քրիստոսին, ասում է.

«Քեզ, որ ցնծութիւնդ ես Քրիստոս
Աստուած.
Եւ ուրախութիւն ամենայն արդարոց,
Քաղցրացին վասն մեր աղաչանք սրբոցն,
Ծնորհելով զթողութիւն մեր բազում
յանցանաց»²¹:

Հոփսիսիմյանք պատկերված են որպես հոգևոր հերոսահիմներ, որոնք իրենց նա-

¹⁷ Աճ, էջ 574:

¹⁸ Աճ, էջ 574:

¹⁹ Աճ, էջ 574—575:

²⁰ Աճ, էջ 579:

²¹ Աճ, էջ 582:

հատկությունը մարդկության համար դարձան՝

«Շինուածք երկնաորք ի յերկրի
հաստատեալք,
Եւ արձանք լուսեղէնք ի յերկինս
կանգնեալք»...²²

Պոեմի վեհ տրամադրությունները, ջերմությունն ու անմիջականությունը, վճիտ պարզությունը, ճոխ, բազմատեսակ համեմատությունները, գեղեցիկ պատկերների շղթան, սահուն ու աշխույժ ոճը, ճաշակավոր չափը,—այս բոլորն «Անձինք նուիրեալք»-ը դարձնում են գեղարվեստական մի գոհար և մեր հարուստ Ծարակնոցի պսակն ու պարծանքը:

«Անձինք»-ը որպես կատարյալ մի մեծ հոգևոր երգ հանկարծակի չձնվեց և պատահական երևույթ չէր: Կոմիտասից երկու դար առաջ սկզբնավորվելով, մեր հոգևոր երգը մի հարյուրամյակի ընթացքում ունեցավ բուռն զարգացում և նախադրյալ հանդիսացավ հետագա դարերի ոչ միայն հոգևոր երգերի, այլև աշխարհիկ բնույթի բանաստեղծության զարգացման համար: Սահակ Պարթևի գրած շարականների լեզվի պարզությունը, մտքերի ու գաղափարների վեհությունը, Մաշտոցի հուզաթափանչ ու պատկերավոր ապաշխարության մոտիվները, բազմազան դարձերով ու երաժշտական ոսկեղենիկ լեզվով, Մ. Խորենացու՝ Ծննդյան և Տիրամորը նվիրված բազմաթիվ «Մեծացուցեներ»-ն իրենց վեհությամբ, քնարականությամբ ու փառաբանական մոտիվներով, Հովհան Մանդակունու աղոթքներն ու «քարոզներն» իրենց գաղափարական, հայրենասիրական մոտիվներով և դարձյալ պարզությամբ ու ազգային հերոսների մեծարանքով և փառաբանությամբ,—այս ամենը որպես ժառանգություն ու հայրենական ավանդ հասան Կոմիտասին, դարձան հիմք և առաջնություն, կատարելագործվեցին, զարգացան

այս տաղանդավոր բանաստեղծ կաթողիկոսի ձեռքով, ու ձևվեց հայոց հոգևոր երգի փառքն ու պսակը՝ «Անձինք նուիրեալք» սրանչեղի շարականը:

Բնականաբար, բարձր վարպետությամբ ստեղծագործված այսպիսի մի կատարյալ հոգևոր բանաստեղծությունը պիտի իր գործող ազդեցությունն ունենար ժամանակակից և հետագա դարերի հոգևոր երգերի և բանաստեղծությունների վրա՝ թե՛ ձևի, թե՛ ոճի և թե՛ բովանդակության կողմերով: Կոմիտաս կաթողիկոսն առաջինն էր, որ, շրջանցելով հոգևոր երգեր ստեղծելու ժամանակի գրական հիմն ավանդները, դուրս եկավ շարականների երեք տնանոց ծավալի անձուկ շրջանակներից, ոչ միայն լայնացրեց մեր հոգևոր երգի սահմանները, այլև գրեց հայոց այլուրեքի տառերի կարգով, այնպիսի մի մեծ գործ, որպիսին նրա երեսունվեց տներից բաղկացած «Անձինք նուիրեալք» պոեմն է: Հետագայում մեր շարականագիրներից շատերը, Կոմիտասի օրինակով, այլուրեքի կարգով շարականներ գրեցին, ինչպես Ներսես Ծնորհալու «Այսօր անճառ», «Արարչական», «Առաջու լուսույ», «Աշխարհ ամենայն», «Աստուած անեղ» հոգևոր երգերը, Հովհաննես Մկրտչին նվիրված, Հովհաննես Երզնկացու «Արեգական արդարության» շարականը, Աստվածածնի Վերափոխման տոնին նվիրված Կիրակոս Երզնկացու «Արևելք գերարիին» և այլն: Մեր «Մեծացուցե» Ծննդյան ու Վերափոխման շարականների վրա ավելի գործող է «Անձինք»-ի բովանդակության և արվեստի ազդեցությունը:

Վերևում բերված փաստերը և համեմատությունները ցույց են տալիս, որ Կոմիտաս կաթողիկոսի «Անձինք նուիրեալք» շարականը ոչ միայն մեր հոգևոր երգերի գլուխ-գործոցներից է իր բարձր արվեստով, նոր ձևով ու նոր բովանդակությամբ, այլև այն հիմք հանդիսացավ բանաստեղծական մի նոր դպրոցի: Կոմիտասի «Անձինք»-ը ուսանելի օրինակ հանդիսացավ հետագա դարերի շատ բանաստեղծների, մանավանդ շարականագիրների համար:

²² Անդ, էջ 579:

